

INTEGRISANOST SAKRALNIH OBJEKATA NOVOG SADA U URBANO TKIVO GRADA

Ivona Miljuš¹, Monika Uzunović² i Kristina Čulibrk Medić³

Rezime: Sakralni objekti kao mesta molitve u kojima čovek stupa u vezu sa transcendentnim, pored svoje osnovne namene često predstavljaju urbane repere, identitete dela grada u kome se nalaze, kao i mesta socijalizacije.

Fenomen kompleksnosti verskih objekata i njihovog neposrednog okruženja ukazuje na neophodnost sinteznog razmišljanja, kako pri projektovanju samog sakralnog objekta, tako i prilikom planiranja arhitekture i slobodnog prostora koji ga okružuje.

Na primerima novosadskih crkava različitih konfesija, ovaj rad će pokušati da analizira njihovu arhitektonsku i urbanističku integrisanost u postojeće tkivo grada, ali i da ukaže na problem koji se javlja usled nedostatka slojevitog promišljanja koje bi trebalo da prethodi izgradnji.

Ključne reči: sakralni objekti, otvoreni prostor, identitet, mesta socijalizacije

INTEGRATION OF SACRED STRUCTURES INTO THE CITY URBAN FABRIC

Summary: Sacred structures, in addition to their primary purpose, are often the landmarks, the identities of the city, as well as the places of socialization. This paper will attempt to analyze churches of different confessions located in Novi Sad, from the perspective of their architectural and urban integration into the existing city fabric. It will also try to point out the necessity of fusion thinking, both in designing of the the sacred structures, and the planning of architecture and space that surrounds them.

Key words: sacred buildings, open space, identity, socialization

1 UVOD

Sakralni objekti, nezavisno od konfesije kojoj pripadaju, predstavljaju „sveti prostor“, mesto molitve u kome čovek stupa u vezu sa transcendentnim i za njima postoji potreba još od najranijih vremena. Dok je unutrašnjost objekata kroz istoriju često bila određena tokom bogoslužjenja koje se u njemu odvija, spoljašnjom opnom, tornjem, kupolom i zvonnicima, crkveni objekat pokušavao je da nadvisi, a lepotom da zaseni okolne građevine, dâ prepoznatljiv pečat mestu i težio da postane duhovni, fizički, simbolički i estetski reper sredine u kojoj se nalazi. Činjenicu da su na našim prostorima sakralni objekti najčešće slobodnostojeći, možemo objasniti postojanjem groblja u crkvenim dvorištima, ali i potrebom da se takve reprezentativne

građevine sa određene distance u celosti sagledaju. „Za samu zgradu ovakav položaj je najnepovoljniji, jer efekat nije nigde koncentrisan, već se ravnomerno rasipa. Slobodnostojeća zgrada ostaje večito torta na poslužavniku. Od početka je onemogućeno neko življenje, organsko uklapanje u okolinu.“[1] U današnje vreme kada su groblja iz dvorišta izmeštena, crkve, kao i sve javne građevine, dužne su da ponude slobodne prostore određenih kvaliteta, koji bi bili dostupni, kako korisnicima objekta, tako i građanima. Problem koji se javlja, a koji će biti detaljnije objašnjen u ovoj studiji, je nedostatak sadržaja koji bi slobodne prostore oko crkava mogli učiniti živim i u periodima kada to nije povezano sa funkcionisanjem objekta koji okružuju. Analizom ovih prostora po jasno ustanovljenim kriterijumima, pokušano je da se ukaže na neophodnost sinteznog razmišljanja kako pri projektovanju

¹ Ivona Miljuš, dipl. inž. arh – master, yvonnens289@gmail.com

² Monika Uzunović, dipl. inž. arh – master, monika.uzunovic@gmail.com

³ Kristina Čulibrk Medić, dipl. inž. arh – master, kristina82@nadlanu.com

samog sakralnog objekta, tako i prilikom planiranja arhitekture i slobodnog prostora koji ga okružuje.

2 PROBLEM NAMENE JAVNIH PROSTORA OKO SAKRALNIH OBJEKATA, PRIMENJEN METODOLOŠKI POSTUPAK I KRITERIJUMI KLASIFIKACIJE

Na integrisanost određenog objekta u njegovo neposredno okruženje utiče niz različitih faktora, u zavisnosti od toga da li se uklapa u već izgrađenu gradsku sredinu ili gradnja oko njega tek predstoji, kakvi su klimatski i ekološki uslovi, koju poruku pokušava da prenese i kakve prostore u korelaciji sa građevinama u okruženju želi da ponudi. Kada tome dodamo i pravila koje treba da zadovolji lokacija jednog objekta verske sadržine, suočavamo se sa čitavim nizom faktora, koji često pri projektovanju bivaju zanemareni.

Kako bi metodološki postupak bio što konciznije sproveden, utvrđeni su jasni kriterijumi na osnovu kojih će biti urađen uporedni prikaz karakteristika, vrednosti i potencijala svih istraženih neizgrađenih prostora. Pored ankete i uporedne analize, svaki primer je posmatran sa sledećih aspekata:

1. morfološki aspekt, odnosno morfološke karakteristike koje čine oblik, veličina i otvorenost (zatvorenost) slobodnog prostora ispred, u ovom slučaju, crkvenog objekta. One se najbolje čitaju sa planova gradova ili iz planimetrija.

2. vizuelni aspekt, odnosno sakralni objekat kao reper, jer je centralno mesto u urbanom tkivu i otvoren prostor koji je omogućavao potpuno sagledavanje crkve kao najdominantnijeg objekta u prostoru, bio model pri formiranju glavnih gradskih trgova. „Vrlo često nastanak trgova vezuje se za određeni arhitektonski objekat za koji trg treba da predstavlja javni prostor sa kog se on sagledava. Najčešće su takvi arhitektonski objekti urbani reperi značajni za čitav grad kao što su većnica, gradska kuća ili crkva.“[2]

3. funkcionalni aspekt slobodnog prostora ispred crkve, podrazumeva funkcionalne procese koji se tu odvijaju i sadržaje i programe koje ambijent ispred ili objekti u okolini mogu da ponude.

3 ANALIZA PRIMERA

U klasifikacionom izboru izdvojena su četiri sakralna objekta koji su urbanistički pozicionirani u različitim delovima grada i koji imaju različitu oblikovnu strukturu, a čiji neizgrađeni prostori imaju potpuno

drugačiju morfološku i funkcionalnu strukturu, kao i drugačiju pristupačnost i način korišćenja. Njihova konfesijska pripadnost u ovom slučaju nije razmatrana, s obzirom na to da način praktikovanja konkretne religije ne bi uticalo na rezultate sprovedene analize.⁴

3.1 CRKVA IMENA MARIJINA

U strogom centru grada, na glavnom gradskom trgu - Trgu slobode, dominira crkva Imena Marijina, kako svojim vertikalnim akcentom, tako i svojom funkcijom. Drugi trg na koji se ova građevina zatvara je Katolička porta, razvijena na prostoru nekadašnjeg crkvenog groblja, koje joj je definisalo konture. Pozicija ovog objekta je takva da istovremeno povezuje i razdvaja dva izuzetno značajna javna prostora u gradu. Jednom bočnom fasadom objekat u potpunosti zatvara stranu Katoličke porte pri čemu se u kompoziciji prostora on ne izdvaja kao dominanta. Druga bočna fasada crkve predstavlja završetak niza fasada pešačke Zmaj Jovine ulice. Apsida crkve neupadljivo definiše prolaz ka Katoličkoj porti, dok nasuprot nje, naglašen ulazni portal sa tornjem, predstavlja prostornu dominantu, identitet kompozicije glavnog gradskog trga, a samim tim i identitet čitavog grada.

Čitano sa planimetrije, ova crkva je u urbanom tkivu grada izdvojena jasno kao slobodnostojeći objekat, iako se to ne poklapa s utiskom koji ostavlja na posetioca. Njene fasade čine kulisu za odvijanje najrazličitijih programa i manifestacija, predstavljaju pozadinu za bioskopska platna ili bine za koncerte, čime se događaji oko nje stalno smenjuju. Na taj način, ona se ugradila u kolektivnu memoriju stanovnika i korisnika kako prostora oko nje, tako i njenih posetilaca.

slika 1,2 Crkva Imena Marijina

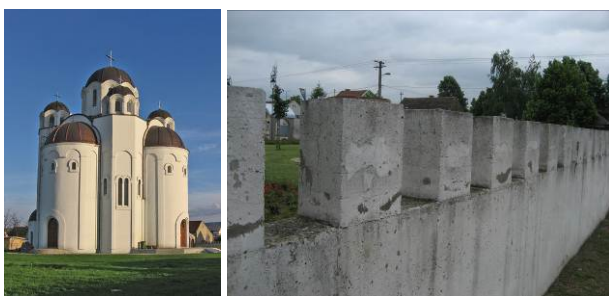
3.2 CRKVA SV. ĆIRILA I METODIJA

Na naselju Telep, gde preovlađuju prizemne jednopodružne kuće, koje ovom delu grada daju delimično ruralni karakter, locirana je crkva Sv. Ćirila i Metodija.

⁴ Posmatrani objekti su pravoslavne i katoličke hrišćanske crkve, a razlike u bogoslužjenju ne utiču na rezultate sprovedene analize, kao ni orijentacija objekta u odnosu na strane sveta, po kojoj se crkve ovih konfesija razlikuju.

Osim potrebe za ovim vidom duhovnog sadržaja, na uglu ulica Ćirila i Metodija i Feješ Klare, izgradnja reprezentativnog sakralnog objekta imala je za cilj da dà karakter, reper i smernicu ovom urbanom području. Posmatrani slobodnostojeći objekat dominira kako svojom visinom i funkcijom, tako i pozicijom na parceli. Iako takav način projektovanja daje izvesnu slobodu u oblikovanju samog objekta, često neizgrađen, slobodan prostor predstavlja ostatke arhitekture koja ga okružuje. „Uprkos svemu i svačemu, uprkos tome što se baš takva situacija pokazala lošom u svakom pogledu, uprkos tome što cela istorija crkvene arhitekture pokazuje protivne tendencije, ipak se u celom svetu nove crkvene zgrade podižu na sredini slobodnog prostora. Zar to nije upravo neuračunljivost?“ [1]

Parcela na kojoj je izgrađena crkva pravilnog je oblika i u potpunosti je obavijena ogradom sa krenelurama, koja uprkos maloj visini, zbog karakterističnih elemenata, odaje utisak srednjevekovnog utvrđenja. Nameće se pitanje da li potrebe za ograđivanjem zaista postoji, odnosno da li je to rezultat okolne arhitekture, gde svaka jednorodna kuća ima ograđeno dvorište, ili je u pitanju potreba za jasnim razdvajanjem funkcija prostora. Na taj način crkva se izoluje i otuđuje, ne samo od okolnog prostora, nego i od stanovnika i posetilaca. Javni slobodan prostor, koji evidentno nedostaje u posmatranom delu grada, a koji oko crkvenog objekta postoji, bilo bi moguće oplemeniti popločanjem, urbanim mobilijarom ili zelenilom i učiniti ga prijatnim mestom za boravak stanovnika i prolaznika.

slika 3,4 Crkva Sv. Ćirila i Metodija na naselju Telep

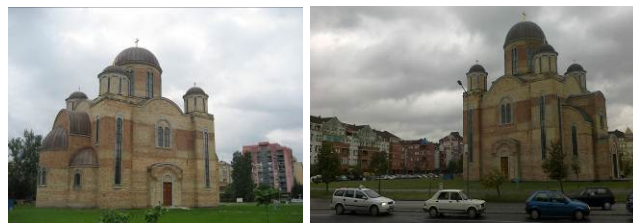
3.3 CRKVA SVETOG SAVE

Nešto promišljeniji urbanistički koncept, kada je u pitanju izgradnja crkve i njeno pozicioniranje, može se uočiti na naselju Bistrica, kod crkvenog objekta posvećenog prenosu moštiju Sv. Save. Iako se nalazi u neposrednoj blizini raskršća dve prometne saobraćajnice, na prostranoj parceli oivičenoj pristupnim saobraćajnicama, ograđivanje je izostalo. U gradskom se-

gmentu gde preovlađuje višeporodično stanovanje blokovskog tipa, za ovaj slobodnostojeći objekat se može reći da predstavlja visinski, ali i oblikovni reper prostora na kome se nalazi.

Slobodnostojeći objekat crkve u neuređenom zelenilu, bez okolnih objekata, ostavlja utisak nepostojanja dijaloga između izgrađene i neizgrađene strukture. Ipak, iako funkcija platoa ispred crkve još uvek nije jasno definisana, on poseduje veliki potencijal da postane mesto okupljanja stanovnika ovog dela grada, upravo zbog svoje pozicije koja omogućava dodavanje različitih sadržaja i programa.

Izgradnjom elemenata efemerne arhitekture i uvođenjem sadržaja koji zahtevaju svakodnevnu upotrebu i korišćenje, crkva bi se ugradila u živote ljudi i postala njen sastavni deo.

slika 5,6 Crkva Sv. Save na naselju Bistrica

3.4 CRKVA VAZNESENJA GOSPODNJEG

Na naselju Klisa, na samom izlazu iz Novog Sada, iz gusto isparcelisane urbane matrice za potrebe jednorodnog stanovanja, izdvaja se prostrani blok sa crkvom Vaznesenja Gospodnjeg. Iako je locirana uz prometnu saobraćajnicu Sentandrejski put, ograđivanje crkve i parcele je izostalo. Slobodnostojeća crkva sa zvonikom nad pripratom, koji odaje utisak odbrambene kule, bez sumnje predstavlja vizuelni reper posmatranog područja. Neposredno pored crkvenog objekta izgrađen je sportski kompleks, tako da prostrani blok objedinjuje, naizgled nespojive, verske i sportske sadržaje. Nepostojanje ograde između njih, otvara mogućnost njihovog vizuelnog, programskog i funkcionalnog povezivanja.

Posmatrano sa vizuelnog aspekta, dominantu je teško odrediti, jer oba objekta poseduju specifično oblikovanje, značajne gabarite, a sličnog su i programskog magnetizma. Uz adekvatno parterno uređenje i dodavanje sadržaja, ali i veće promišljanje kada je u pitanju vizuelno uklapanje u okolni prostor i arhitekturu, ova lokacija poseduje potencijal da postane identitet dela grada u kome se nalazi, a svakako predstavlja iskorak u modelu razmišljanja o sadržajima koji bi se našli u okolini sakralnog objekta.

slika 7,8 Crkva Vaznesnja Gospodnjeg na naselju Klisa

4 UPOREDNA ANALIZA I REZULTATI ANKETE

Kada upoređujemo morfološke karakteristike sva četiri posmatrana sakralna objekta, prvo što primećujemo je njihovo pozicioniranje u odnosu na javne prostore koji ih okružuju. U skoro svim slučajevima objekti su postavljeni u sam centar slobodne površine, a crkva Sv. Ćirila i Metodija poseduje i ogradu oko parcele. Izuzetak je crkva Imena Marijina, koja bočno izlazi na tri slobodna prostora različitog karaktera (dva trga i pešačku ulicu). Sa vizuelnog aspekta, za svaku od analiziranih građevina možemo reći da predstavlja visinski reper dela grada u kome se nalazi, što je potvrdilo i mišljenje javnog mnjenja u sprovedenoj anketi. Ipak, kada je vizuelna integritetnost u pitanju, ne možemo da ne pomenemo primer crkve Vaznesnja Gospodnjeg na naselju Klisa, gde postoji najveće odstupanje tj. nesklad kada je u pitanju oblikovanje crkvenog objekta i sadržaja u neposrednom okruženju. Raznovrsne funkcije slobodnog prostora, dodatni sadržaji, uredenost i urbani mobilijar, koji rezultuju i najvećom posećenošću, primećujemo oko crkve Imena Marijina. Razlog za to možemo objasniti činjenicom da je u pitanju sam centar Novog Sada; staro jezgro grada koje se razvijalo spontano dugi niz godina, dok su delovi grada u kojima su smeštena preostala tri objekta znatno mlađi, a sami objekti još uvek u izgradnji.

Anketa je sprovedena na 60 ispitanika. Osim u slučaju crkve Imena Marijina, građani su se izjasnili da slobodan prostor oko preostala tri objekta gotovo nikada ne koriste. Takođe većina ispitanika smatra da bi se uvođenjem nekog javnog sadržaja prostor oko crkve Sv. Save mogao oživeti, dok bi se građani područja oko crkve Sv. Ćirila i Metodija zadovoljili uvođenjem urbanog mobilijara i uklanjanjem ograde.

Uporedna analiza i rezultati sprovedene ankete potvrđuju misao Kamila Zitea, da dvodimenzionalno rešavanje javnih gradskih prostora ne može od gradova napraviti prostorne kompozicije jasnih umetničkih vrednosti, da arhitektonsko i urbanističko projektovanje čine organsku celinu i da ne smeju biti samo stvar tehnike, već i umetnosti. Nedavno podignuti objekti u

novijim delovima grada ne odaju utisak da je svim aspektima prilikom gradnje posvećena jednaka pažnja. Ipak, postoje mnogi načini da propusti u budućnosti budu ispravljeni.

5 ZAKLJUČAK

Proces projektovanja jednog arhitektonskog dela, pored značajnog istraživačkog rada, podrazumeva i logičko promišljanje, sagledavanje problema sa svih aspekata, a tek uzimajući u obzir sva dobijena saznanja, sažimanja istih u originalan koncept kome dajemo lični pečat. Na sakralnim objektima se možda najbolje može primetiti neophodnost ovakvog pristupa, s obzirom na činjenicu da oni predstavljaju duhovni, fizički, simbolički pa i estetski reper prostora na kome se nalaze, ali i neosporno preuzimaju zaslugu za formiranje i edukovanje kolektivne svesti njihovih korisnika. Takođe treba imati u vidu da u čovekovoj prirodi postoji paralelno težnja ka promeni i želja za stalnošću. Objekti koji formiraju prostore gradova često se menjaju, grade i razgrađuju, ali kao trajni motiv gradskog prostora ostaje prazan, neizgrađen deo, kao konstantan znak istorije. Sakralni objekat koji slobodno stoji na prostranoj neizgrađenoj površini uvek će od strane korisnika biti prepoznat kao monumentaln, ali to nije jedino čemu arhitekta treba da teži. Ukoliko crkva ne komunicira sa izgrađenim okruženjem i ne uspeva u korelaciji sa istim da obrazuje slobodne prostore određenih kvaliteta, zadatak bi se mogao smatrati samo delimično ispunjenim. Bez obzira da li je u pitanju slobodan prostor trga, parka ili pešačke ulice na koju crkva izlazi, planiranje otvorenih prostora, elemenata njihovog urbanog mobilijara, manifestacija koje bi se na njima mogle odvijati kao i ambijentalnih projekata, čine da se ovi prostori utisnu u kolektivnu memoriju njegovih posetilaca i budu prepoznati kao identiteti grada u kome se nalaze.

6 LITERATURA

- [1] *Umetničko oblikovanje gradova*. Zite, K. Građevinska knjiga, 2004. godina, Beograd, str. 56, 57
- [2] *Trgovi u Vojvodini, morfogeneza, fizička struktura i funkcije*, Tepavčević B.: FTN izdavaštvo, 2008. godina, Novi Sad, str. 46
- [3] *Slika jednog grada*. Linč K. Građevinska knjiga, 1974. godina, Beograd
- [4] *Forma grada – osnove, teorija i praksa*. Radović, R. Orion ART, 2003. godina, Beograd
- [5] *Gradski prostor u teoriji i praksi*. Krijer R. Građevinska knjiga, 1999. godina, Beograd